

ÎNCA O MARTURIE CU PRIVIRE LA DOMINAȚIA PRIMULUI STAT BULGAR LA NORD DE DUNARE

Cu jumătate de veac în urmă au fost descoperite lângă Ditrău (r. Gheorgheni), pe dealul „Tászoktető”, 11 monolite mari purtând pe fețe o serie de semne „enigmatice”. Descoperirea a fost publicată de Șt. Kovács, care deși în condițiile vremii n-a putut lămuri problema originii semnelor, totuși prin analiza minuțioasă ne-a transmis multe observații valoroase¹.

După precizările lui Șt. Kovács, semnele de la Ditrău constituie trei grupe deosebite. Primul grup cuprindea șapte monograme (literele latine AHP), cifra XII cioplite cu dalta, care nu pot fi mai vechi de 200—400 de ani. În grupul al doilea apăreau diferite semne gravate cu linii simple, care după concluziile autorului citat pot fi datate între secolele V—X e.n. În fine, grupul al treilea cuprindea figuri fantastice, gravate cu linii duble, care, judecând, după gradul de tocire, erau mult mai vechi decât cele din grupul al doilea².

Monolitele de la Ditrău au fost deci folosite și refolosite în epoci diferite de locuitorii regiunii, pentru „eternizarea” unor semne care aveau la ei anumită semnificație. Refolosirea repetată se poate explica prin faptul că semnele mai vechi au atras în mod firesc atenția oamenilor de mai târziu, sugerându-le ideea de a grava tot acolo semnele lor, respectiv mai târziu unele monograme.

Pe noi aici ne interesează semnele din grupul al doilea, care ne oferă date importante cu privire la o problemă însemnată a istoriei Transilvaniei de la finele mileniului I e.n.

Plecând de la datarea rezultată din analiza lui Șt. Kovács, care ne pare verosimilă, am căutat și noi analogiile acestor semne în cadrul epocii. Am consultat printre altele semnele gentilece și familiale — tamga — din sud-estul Europei, și cele ale epocii avare din Ungaria³, semnele și

¹ Kovács I., *A Tászoktető sziklakarcolatok* (Gravurile de stînci de pe Tászoktető), în *DolgyCluj*, V, 1914, p. 229—276.

² Idem, p. 246 și urm., și textul francez.

³ László Gy., *Etudes archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*, în *ArchHung*, XXXIV, 1955, fig. 44, 46, 49, 54, 55, 56.

inscripțiile runice de la Sarkel, mărcile meșterilor din Kiev¹, diferitele scrieri runice², mărcile meșterilor olari din Transilvania și regiunile înve-

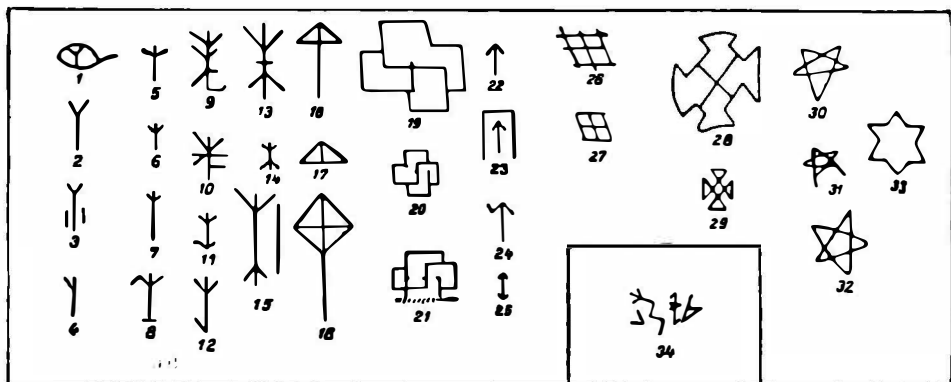

Fig. 1. — Tabel comparativ cu semnele caracteristice, izolate, din grupul al doilea de la Ditrău.

1, Ditrău, monolitul nr. V/3e. — 2, Slon „La comoară”. — 3, Preslav (semne asemănătoare din multe alte locuri). — 4, Hlincea— Iași.

5, Ditrău V/2b. — 6, Slon, — 7, Preslav. — 8, Capidava.

9, Semn derivat din linia trifurcată, Ditrău III/d. — semne derivate din linia trifurcată după aceleași concepții. — 10, Capidava. — 11, Aboba. — 12, Preslav (asemănătoare la Slon, Dinogetia).

13, Ditrău V/3 m. — 14, Slon (asemănător la Dinogetia). — 15, Tarițin.

16, Ditrău V/2b. — 17, Aboba, Plisca. — 18, Novi Pazar.

19, Ditrău V/3f. — 20, Slon. — 21, Dinogetia.

22, Ditrău, III/a. — 23, Capidava, — 24, Aboba, Plisca — 25 Slon.

26, Ditrău V/3e. — 27, Slon.

28, Ditrău III/B1 (semn derivat din crucea bizantină). — 29, Basarabi (Materiale, VI, 1959, p. 546, fig. 8).

30, Ditrău V/3r. (și alte complexe pe monolitele III și V). — 31, Dinogetia. — 32, Capidava.

33, Capidava.

34, Semnele de pe monolitul III/D abcd, de la Ditrău, expuse într-un rând.

cinate din secolele X—XIII, și semnele balcano-dunărene din vremea primului stat bulgar³.

Pe baza comparațiilor făcute am putut constata că semnele din grupul al doilea de la Ditrău, nu numai semnele cu caracter general, dar

¹ P. N. Tretjakov, *Восточнославянские племена*, 1953, p. 214, fig. 46.

² A. M. Scerbak, *Несколько слов о приемах чтения рунических надписей найденных на Дону*, în SA, XIX, 1954, p. 280; Csallány D., *Rovásírástól gyűjtött Magyarországon* (Inele de inscripții runice în Ungaria), în AE, 1, 1955, p. 79—85; Erdélyi I., *Új magyarországi rovásfelirat* (Nouă inscripție runică din Ungaria) în AE, 2, 1961, p. 279—280; Németh Gy., *A magyar rovásírás* (Scrișul runic maghiar), Budapesta, 1934.

³ Menționăm că aceste semne sînt numite de unii „protobulgare”. În realitate însă numai cîteva dintre ele pot fi considerate într-adevăr de origine protobulgară. De ex. semnele

(analogii: László Gy., *op. cit.*, fig. 44/15, fig. 54, 56; Hampel J., *Altertümer*

des frühen Mittelalters in Ungarn, 1905, III, pl. CLXXX/8, CCCXIX/5b). Față de acestea, majoritatea lor covârșitoare reprezintă în parte tradiție romană (pentru semnele meșterilor romani: O. Piper, *Burkunde*, 1895, p. 178), în parte creație locală (P. Diaconu, în *Capit-*

și cele mai specifice (vezi fig. 1), își găsesc, toate analogiile cele mai perfecte în rîndurile semnelor balcano-dunărene¹.

Menționăm că toate semnele de la Ditrău, la care ne referim aici, erau izolate. Numai într-un singur caz au apărut patru semne contemporane cu acestea, dar cu forme vădit deosebite, dispuse într-un rînd, în felul unei inscripții runice. Deoarece analogiile perfecte ale acestora nu le cunoaștem încă, facem abstracție aici de ele, cu atît mai mult cu cît constituie un caz cu totul izolat².

Luînd deci în considerație rezultatul comparațiilor făcute, putem crede că semnele din grupul al doilea de la Ditrău aparțin din punct de vedere genetic categoriei semnelor balcano-dunărene și apariția lor în această regiune trebuie pusă în legătură cu expansiunea primului stat bulgar la nord de Dunăre. Este de amintit aici că pătrunderea unor grupuri slave meridionale pînă în Transilvania, în părțile Gheorghienilor, este atestată și de numele topic Toplița³.

În concluzie, semnele din grupul al doilea de la Ditrău, împreună cu unele nume topice slave meridionale și descoperiri arheologice de factură sudică⁴, arată că expansiunea primului stat bulgar asupra Transilvaniei a avut loc nu numai dinspre apus pe valea Mureșului⁵, ci și dinspre sud-est, din direcția Cîmpiei Romîne. Acest drum intra prin pasurile sud-estice în Țara Bîrsei, de unde se îndrepta apoi în parte către nord-vest, spre valea Tîrnavelor, iar în parte către nord, înaintînd pe valea Oltului ajungînd cel puțin pînă în bazinul Gheorghienilor.

G. BAKÓ

dava, I, 1958, p. 226 și influență bizantină (D. Tudor, *Vase „protobulgare” descoperite în Oltenia*, în SCIV, II, 1950, p. 146). Din această cauză considerăm că este mai proprie denumirea de „semne balcano-dunărene”.

¹ Pentru acestea: Fehér G., *Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises*, în ArchHung, VII, 1931, p. 138 și urm.; Fr. Altheim, *Hunische Runen*, în Hallische Monographien, 1, 1948, fig. 4; I. Barnea, *Amforele feudale de la Dinogetia*, în SCIV, 3—4, 1954, p. 517, fig. 2; S. R. Stancev, *Новый памятник ранней болгарской культуры*, în SA, XXVII, 157, p. 119, fig. 9, p. 121, fig. 11; P. Diaconu, *op. cit.*, fig. 114; N. Constantinescu, *În legătură cu o sigilă de pe un vas din specia cenușie prefeudală de la Tîrgșor*, în SCIV 2, 1958, p. 464, fig. 2; M. Comșa, *Die Bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. und X. Jh. im Lichte der Archäologischen Forschungen*, în Dacia, IV, 1960, p. 399, fig. 1; p. 402, fig. 3; p. 403, fig. 4. Pentru a nu repeta în mod inutil trimiterile, menționăm că din aceste lucrări am extras semnele date ca analogie în fig. 1.

² Subliniem însă că aceste semne nu pot fi identificate cu semnele scrisului runic secuiesc, cum încercau unii (Kémenes A., *A tászoktető leletéről* (Despre descoperirea de la Tászoktető) în AE, 2, 1914, p. 112), deoarece dintre cele patru semne, trei lipsesc cu desăvîrșire. Mai degrabă am putea face o legătură cu inscripțiile de la Sarkel și pe de vasele de la Sîncolaul Mare, deși nici cu semnele acestora nu sînt întru totul identice. În cazul în care cercetările viitoare, bazate pe un material mai bogat, ar dovedi totuși această legătură, atunci „inscripția de la Ditrău, alături de cele de la Sîncolaul Mare, ar constitui un exemplu rar cu privire la o dăinuire tîrzie, pînă în secolele IX—X. a scrierilor runice sud-est-europene în rîndurile populațiilor primului stat bulgar.

³ M. Comșa, *Cîteva date arheologice în legătură cu slăpînirea bulgară în nordul Dunării în secolele IX—X*, în *Omagiul lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 75.

⁴ De ex. ceramica de la Reci: M. Comșa, *op. cit.*, p. 77.

⁵ K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia*, în SCIV, 3—4, 1954, p. 493—494; M. Comșa, *op. cit.*, în Dacia, IV, 1960, p. 420; idem, *op. cit.*, în *Omagiul lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 76, fig. 3.

НОВОЕ СВИДЕТЕЛЬСТВО О ГОСПОДСТВЕ ПЕРВОГО БОЛГАРСКОГО ЦАРСТВА К СЕВЕРУ ОТ ДУНАЯ

РЕЗЮМЕ

В начале нашего века около Дитрэу (р-н Георгень) были найдены 11 больших монолитов, на поверхности которых был высечен ряд «таинственных» знаков. Эти знаки, относящиеся к различным эпохам, разделяются на три категории.

Интересующая нас II категория включает большое количество различных отдельных знаков и четыре знака, расположенных в ряд в виде рунической надписи.

На основании сравнительного материала можно установить, что все отдельно расположенные знаки принадлежат к группе балкано-дунайских знаков времен первого болгарского царства (VIII—X в.).

Следовательно, они являются еще одним доказательством господства первых болгарских царей к северу от Дуная и вместе с другими археологическими и топонимическими данными свидетельствуют о том, что болгары проникли в внутрикрупатскую зону не только с запада через долину реки Муреш, но и из Валахии, через юго-восточные проходы, пройдя затем по долине Олта на север и достигнув, по крайней мере, Георгень.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Сравнительная таблица с характерными отдельно расположенными знаками из второй группы в Дитрэу.

1, Дитрэу, монолит № V/3e; 2, Слон «Ла комоара»; 3, Преслав (сходные знаки во многих других местах); 4, Хлинча-Яссы.

5, Дитрэу, V/2 b; 6, Слон; 7, Преслав; 8, Капидава.

9, Знак, происшедший из линии, разветвляющейся на три части; Дитрэу III/d — знаки, также происходящие из линии с тремя ответвлениями.

10, Капидава.

11, Абоба; 12, Преслав (сходные со знаками из Слона, Диногетии).

13, Дитрэу, V/3 m; 14, Слон (сходный знак в Диногетии).

15, Тарицын.

16, Дитрэу, V/2 b; 17, Абоба, Плиска; 18, Нови Пазар.

19, Дитрэу, V/3 f; 20, Слон; 21, Диногетия.

22, Дитрэу, III/a; 23, Капидава; 24, Абоба, Плиска; 25, Слон.

26, Дитрэу, V/eo; 27, Слон.

28, Дитрэу, III/B1 (знак, происшедший из византийского креста).

29, Басараби («Materiale», VI, 1959, 9 стр. 546, рис. 8).

30, Дитрэу, V/3 r (и другие комплексы на монолитах III и V).

31, Диногетия; 32, Капидава.

33, Капидава.

34, Знаки на монолите III/D abcd, в Дитрэу, расположенные в ряд.

ENCORE UN TÉMOIGNAGE DE LA DOMINATION DU PREMIER ÉTAT BULGARE AU NORD DU DANUBE

RÉSUMÉ

On a découvert, au début du siècle, près de Ditrău (district de Gheorghieni) 11 grands monolithes portant une série de signes « énigmatiques ». Ces derniers rentrent dans trois catégories d'époques différentes.

La deuxième catégorie — celle qui fait l'objet de la présente note — comprend un grand nombre de divers signes isolés, ainsi que quatre signes disposés sur une ligne et ayant l'aspect d'une inscription runique.

Le matériel comparatif permet de constater que les signes isolés appartiennent tous au groupe des signes balkano-danubiens de l'époque du premier Etat bulgare (VIIIe — Xe siècles).

Ils constituent par conséquent une nouvelle preuve de la domination du premier Etat bulgare en Transylvanie et, à côté d'autres témoignages archéologiques et toponymiques, ils montrent que son expansion dans le bassin intra-carpatique commença non seulement de l'ouest, par la vallée du Mureș, mais aussi du côté de Valachie, par les cols du sud-est, pour remonter ensuite la vallée de l'Olt vers le nord et avancer au moins jusqu'à la dépression de Gheorghieni.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Tableau comparatif des signes caractéristiques isolés du second groupe de Ditrău.

1. Ditrău, monolithe n° V/3e — 2. Slon « La Comoară ». — 3. Preslav (signes semblables de plusieurs autres localités). — 4. Hlincea Iași.
5. Ditrău n° V/2b — 6. Slon. — 7. Preslav. — 8. Capidava.
9. Signe dérivé de la ligne trifurquée — Ditrău III/d. — Signes dérivés de la ligne trifurquée d'après les mêmes conceptions. — 10. Capidava. — 11. Aboba. — 12. Preslav (semblables à ceux de Slon, Dinogetia).
13. Ditrău n° V/3m. — 14. Slon (semblable à Dinogetia). — 15. Tzaritzyne.
16. Ditrău n° V/2b. — 17. Aboba, Pllska. — 18. Novi Pazar.
19. Ditrău n° V/3 f. — 20. Slon. — 21. Dinogetia.
22. Ditrău n° III/a. — 23. Capidava. — 24. Aboba, Pllska. — 25. Slon.
26. Ditrău n° V/eo. — 27. Slon.
28. Ditrău n° III/Bl (signe dérivé de la croix byzantine). — 29. Basarabi (*Materiale*, VI, 1959, p. 546, fig. 8).
30. Ditrău n° V/3r (et autres signes complexes des monolithes III et V). 31. Dinogetia. — 32. Capidava.
33. Capidava.
34. Signes du monolithe III/Dabed, de Ditrău, disposés sur une seule ligne.

2